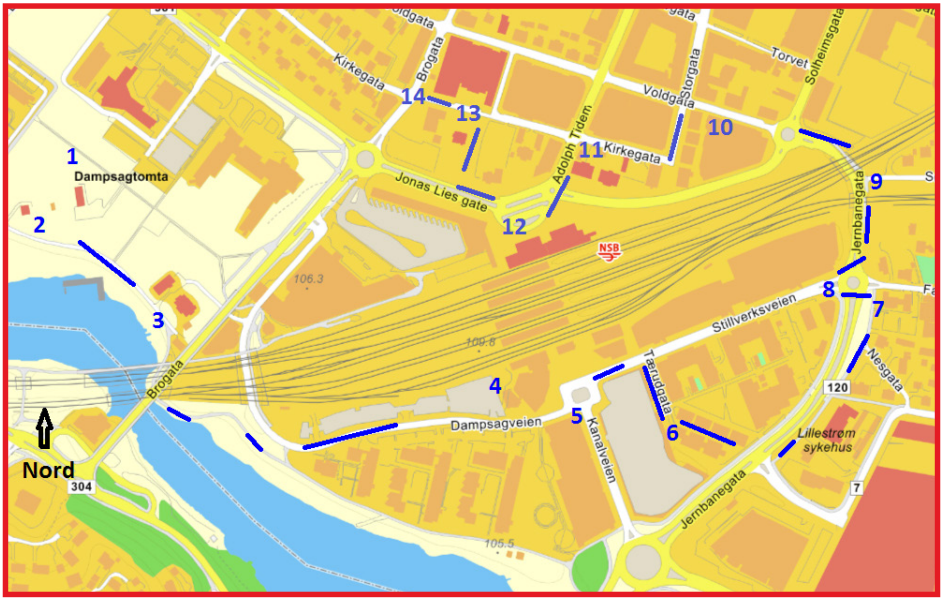
SKEDSMO KOMMUNE

Byvandring i Lillestrøm sentrum

Av Museene i Akershus og Den kulturelle skolesekken
i samarbeid med Lillestrøm historielag

Start ved stopp 1 i Rådhusparken.
Følg tallene og de blå strekene på kartet.
Turen tar ca. en times tid.

2017

Stopp 1: Maskinhallen med dampmaskinen

I 1860 skjedde to store hendelser samtidig. I de siste 200 årene før dette, hadde bare noen få rike godseiere og storbønder langs Sagelva i Strømmen fått drive sagbruk. Nå ble disse *sagbruksprivilegiene* opphevet og alle kunne drive sagbruk. Samtidig kom den aller første dampsaga til Lillestrøm og sagene trengte derfor ikke lenger å ligge langs elver. Brandvalsaga ble satt opp på denne tomten i 1860, og dampsaga var i drift helt til en stor brann i 1965. Denne murbygningen huser en dampmaskin fra 1899, og bygningen ble antagelig bygd i samme år som maskinen.

Navnet Brandval kom fra skogeiere og storbønder fra Brandval i Solør, som så muligheten til å kombinere de store skogsressursene i Solør, dampsagbruk og jernbane. Skrivemåten Brandvold har også vært i bruk i Lillestrøm.

Maskinhallen, ukjent årstall. Foto: Ukjent

Grublespørsmål: Hvorfor tror du at bygningen er laget i teglstein når det var vanligst å bygge i tre på den tiden?

Stopp 2: Lurkahuset

Lurkahuset er antageligvis det eldste bevarte huset i Lillestrøm. Det ble bygd i laftet tømmer på slutten av 1700-tallet, og var våningshuset på Lurketangen som var en husmannsplass. Lurketangen lå omtrent der brua går over Nitelva fra området nå kalt Lillestrøm Syd. Familien som bodde i huset på 1850-tallet, tok navnet Lurka etter stedet. I 1860 ble huset tatt av en storflom, og fløt noen hundre meter vestover. Familien Lurka flyttet inn igjen der det ble liggende. De fikk tildelt et nytt jordstykke og fortsatte livet sitt der.

I 1999 ble huset gitt til Lillestrøm historielag, og flyttet med lastebil til Rådhusparken der det står nå. Huset sto ferdig restaurert i 2002, og er nå innredet slik det kunne ha sett ut hos en sagarbeiderfamilie mellom 1900 og 1930.

Lurkahuset, ukjent årstall. Foto: Kirsti Nossum

Grublespørsmål: Studer undersiden av huset. Hvordan kunne hele huset bare flyte avgårde?

Stopp 3: Bestyrerboligen

Brandvalsagas bestyrerbolig ble bygd i 1859. Her var kontorer og bolig for bruksbestyreren og hans familie. Dette var det første huset i sveitserstil i Lillestrøm. Denne staselige bygningen sto som en sterk kontrast til arbeiderboligene som senere ble bygd i området.

I 1862 ble Lillestrøms første skole anlagt i bygningens andre etasje, for sagbruksarbeidernes barn.

Hvis man snur seg og ser rett over elva mot NAF-bygningen på Rælingen-siden, kan man se stedet for Lillestrøms første togstasjon i 1854. Byens navn kom fra gården Lille Strøm som lå der stasjonen ble anlagt.

Brandvalsaga til venstre, bestyrerboligen til høyre, 1879.
Foto: Museene i Akershus' fotosamling

Grublespørsmål: Hva tror du det store flotte huset signaliserte til resten av samfunnet?

Stopp 4: Lokstallen

Lokstallen ble bygd i 1901, og er den eldste bestående lokstallen på stasjonsområdet i Lillestrøm. Lokstallen hadde plass til seks lokomotiv, og ble brukt til reparasjoner og vedlikehold av maskinene.

Svingskiven utenfor lokstallen ble brukt til å snu de mange tonn tunge lokomotivene med håndmakt. Fordi mange engelske jernbanearbeidere arbeidet her den gangen, ble svingskiven kalt *tørn* i dagligtale etter det engelske ordet for å snu, *turn*.

Til venstre: Lillestrøm stasjon og svingskiven, 1967.
Foto: Akershusbasen
Til høyre: Lokstallen og samme svingskive, ukjent årstall.
Foto: Gule sider

Grublespørsmål: Studer svingskiven og jernbanevognen.
Hva syns du om at kulturminner vises frem på denne måten?

Stopp 5: Beskrivende gatenavn

En by har ofte gatenavn som forteller hva som foregikk der i gamle dager. I dette krysset finner vi to interessante gatenavn.

Dampsagveien viser til at her lå de gamle dampsagene på rad og rekke ned mot Nitelva.

Kanalveien viser til Dampskipskanalen som ble gravd ut fra Nitelva og inn mot jernbanelinjen like etter 1854. Fra elva ble det fløtet tømmer inn i den 280 meter lange kanalen til transport videre på jernbanen. Kanalen ble fylt igjen i 1927.

Gate- og veinett i Lillestrøm mellom 1886 og 1903. Kanalen lå rett sør for stasjonen. Opphavsperson til tegning: Lars Wormdal

Grublespørsmål: Hvorfor tror du at kanalen ble gravd igjen?

Gå ned Tærudgata og hold Tærudgårdene på din venstre side når du går mot Jernbanegata.

Stopp 6: Tærudgårdene

Da dampsagene inntok Lillestrøm etter 1860, strømmet folk til for å få arbeid. Tærudgårdene ble bygd som utleieboliger i 1889 av kjøpmann Christian Tærud. I 1900 bodde det tilsammen 139 personer i disse fire enkle arbeiderboligene! Husene ble senere overtatt av jernbanen, som bolig for jernbaneansatte. Før de ble rehabilitert, sto de på påler som de fleste gamle husene i Lillestrøm.

Tærudgårdene helt til venstre, 1961. Foto: Akershusbasen

Grublespørsmål: Hva syns du om utsikten fra Tærudgårdene nå?

Gå videre oppover Jernbanegata på høyre side av gata.

Stopp 7: Lensmannsgården

St. Hanskvelden i 1906 brant ca. 40 trehus ned i Lillestrøm! Da innførte kommunen *murtvang*. Lensmannsgården ble bygd i en forenklet *jugendstil* i 1915 av lensmann Klev. Her bodde lensmannsbetjentene i årene 1915–1931. Jugendstilen var mest populær mellom 1890 og 1914. Den nye arkitekturen dyrket det moderne og ungdommelige som skulle passe den nye tiden folk levde i. Lensmannsgården har fått beholde sitt opprinnelige utseende. Vinduene med sprosser og pilastrene på sidene av inngangsdøra er de samme. Grunnmuren er i murt naturstein, og veggene i pusset og gulmalte teglstein. Taket er svakt svaiet og har to arker. I dag er Lensmannsgården kontorbygg.

Lensmannsgården, ukjent årstall. Foto: Ukjent

Grublespørsmål: Hvorfor var det beskjeden bruk av jugendstilen i Lillestrøm rundt 1900?

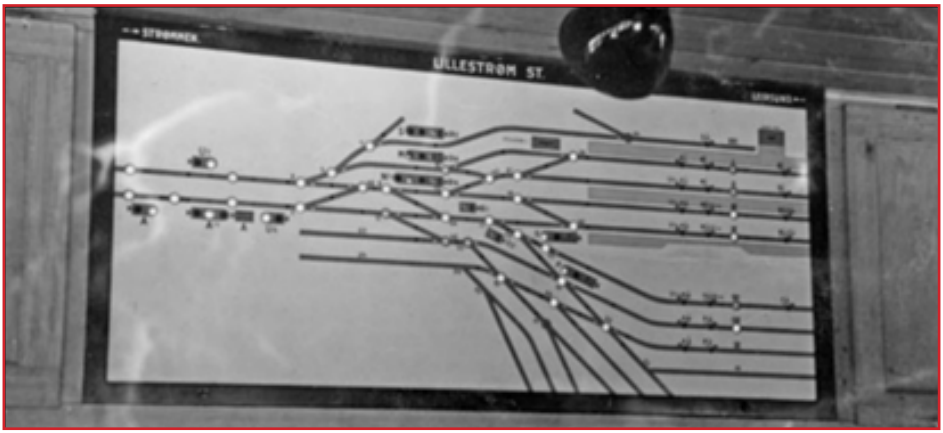
Gå på andre siden av Jernbanegata og finn skiltet til gaten som krysser Jernbanegata i rundkjøringen.

Stopp 8: Sikringsanlegg

Stillverksveien strekker seg ut i området der det gamle stillverket på Lillestrøm stasjon lå, omtrent der Eidsvollbanen og Kongsvingerbanen skiller lag (se neste stopp). Stillverket var et smalt hus inne på stasjonsområdet, der de styrte med pensing (få togene på rett spor) og signallys for togene. Ordet *stillverk* brukes derfor både om den tekniske apparaturen som stiller sporveksler og signaler, og om bygningen/rommet som huser denne apparaturen.

Huset til venstre er stillverket ved Lillestrøm stasjon, 1920.
Foto: Akershusbasen

Stillverk 1 for Lillestrøm stasjon, 1939. Foto: Norsk jernbanemuseum

Grublespørsmål: Hvorfor kalles også stillverk for sikringsanlegg?

Fortsett Jernbanegata under jernbanebruene.
Følg fortauet på høyre side.

Stopp 9: «Skrævet»

I alle byer og steder oppstår folkelige navn for spesielle plasser. Kongsvingerbanen ble åpnet i 1862, og den strakte seg fra Lillestrøm til Kongsvinger. På Lillestrøm stasjon tar Kongsvinger- og Eidsvollbanen hver sin retning videre ut i Norge. Stedet der Jernbaneveien krysser under jernbanen, kalte folk for *Skrævet*. Sett fra fugleperspektivet er det lett å skjønne hvorfor.

«Skrævet», ukjent årstall. Foto: Gule sider

Grublespørsmål: Kjenner du til andre slike lokale stedsnavn i Lillestrøm?

Stopp 10: Foseidgården – fortidens «kjøpesenter»

I begynnelsen av sagbrukstiden i Lillestrøm hadde den lokale sagbrukseieren ansvar for å forsyne sine arbeidere med mat og varer. Etter hvert dukket det opp kjøpmenn, og Lillestrøm ble et handelssentrum for et større område. Butikkene fikk ofte navn etter eieren. Bygningens hjørne mellom Storgata og Voldgata ble kalt *Foseidhjørnet* etter kjøpmann Martinius Foseid som etablerte seg der i 1883. Butikken var både landhandel, manufaktur (klær, hatter, tekstiler, m.m.), kull- og vedforretning, bakeri og lager. Lillestrøm poståpneri ble også etablert i dette huset i 1890.

Huset er nå helt restaurert og brukes til forretningsvirksomhet og leiligheter som før.

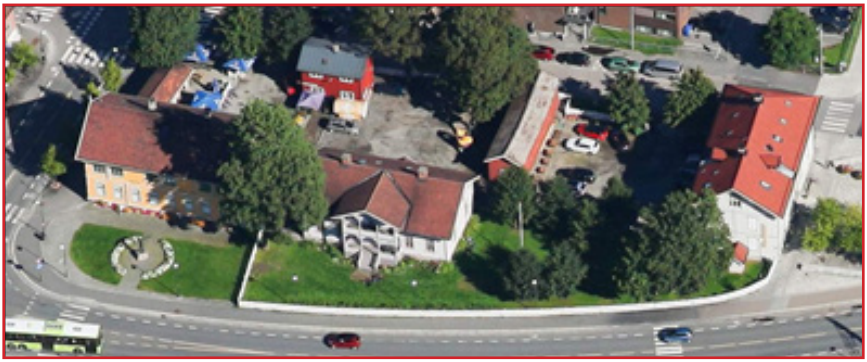

Kunder og betjening (med forkle) utenfor Martinius Foseids butikk, 1903.
Kilde: Museene i Akershus' fotosamling

Grublespørsmål: Hvordan forandret husmødrenes hverdag seg når de kunne handle alt på ett sted?

Stopp 11: «Gamle Lillestrøm» - hus fra før 1900

Husene i dette området, kalt *Gamle Lillestrøm*, ble bygd på slutten av 1800-tallet. I denne perioden var det sterk vekst i Lillestrøm, og det var behov for skoler, boliger for lærere, fast lege, butikker, osv.
Doktorgården ble bygd i 1884 som bolig og kontor av Lillestrøms første fastboende lege, Carl August Bjurstedt. Den staselige sveitservillaen har fine snekkerier og en flott veranda. Den opprinnelige hagen strakte seg langt inn på det området der jernbanesporene går i dag. Han fikk bygd et nesten to meter høyt gjerde for å holde skolebarna ute fra sin fine hage! Den lange røde bygningen var opprinnelig uthus med stall for doktorens hest, og huset senere hans første bil. **Kirkegaten skole** var fra 1887 Lillestrøms første kommunale folkeskole. Skolen ble bygd til barn som ikke kom fra sagbruksfamilier. Senere ble huset brukt til middelskole, postkontor, politi og legeformidling. **Snekkerverkstedet** ble satt opp av snekker Bergersen og stod på hans tomt på Volla fram til 2009. Da ble det flyttet til plassen foran skolen, som symbol på småbedriftene det var mange av i Lillestrøm rundt århundreskiftet. **Lærerboligen** ble bygd i 1892 som bolig for lærere. Fra 1940 til 1991 ble huset brukt som politistasjon.

Det gule huset til venstre er skolen. Snekkerverkstedet er det lille, røde huset. Det hvite huset i midten er doktorgården. Lærerboligen synes helt til høyre. Ukjent årstall. Foto: Gule sider

Grublespørsmål: Hvordan holdes det liv i bygningene i dag?

Stopp 12: Lillestrøm stasjon

Hovedbanen mellom Oslo og Eidsvoll ble åpnet i 1854 og er Norges eldste jernbanestrekning. Lillestrøm stasjon ble bygd nedenfor tunet til Lille Strøm gård i Rælingen, der NAF-stasjonen ligger i dag. Da Kongsvingerbanen ble åpnet i 1862, måtte stasjonen flyttes over Nitelva for å få bedre plass, men navnet på stasjonen ble beholdt. Snart ble hele området kalt Lillestrøm. Det har totalt vært fire stasjonsbygninger i Lillestrøms historie. Nåværende murbygning sto ferdig i 1934.
I forbindelse med jernbanebyggingen fra 1850-tallet ble krokket en svært populær fritidsaktivitet. Engelske jernbanearbeidere lærte folk i Lillestrøm spillet.
Nå er Lillestrøm stasjon den tredje mest trafikkerte i landet, etter Oslo sentralstasjon og Nationaltheatret i Oslo.

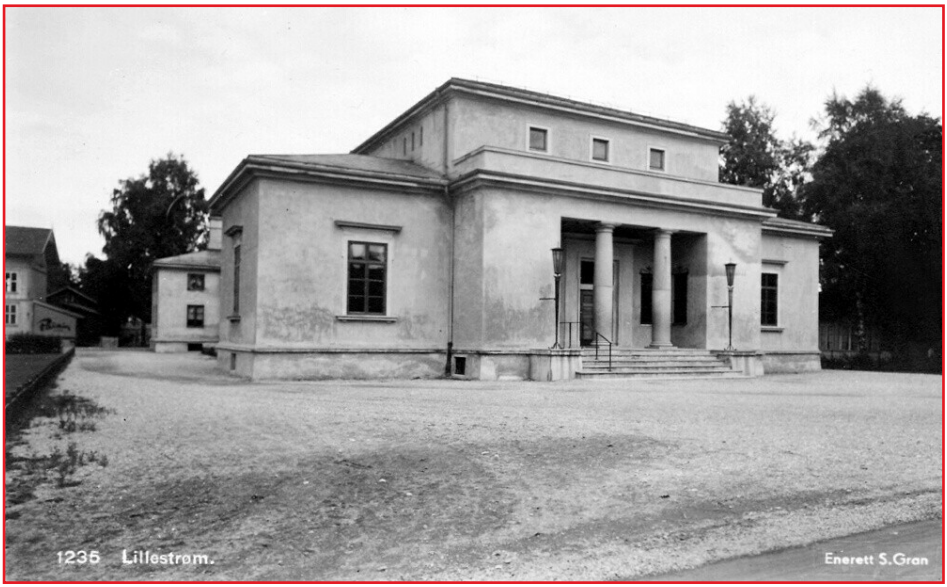

Oversvømmelse ved Lillestrøm stasjon, 1967. Foto: NVE/Edvigs Kanavin

Grublespørsmål: Hvorfor er det svært usannsynlig at det igjen kan bli en oversvømmelse i Lillestrøm sentrum slik som den på bildet?

Stopp 13: Lillestrøm Kinotheater

Den aller første kinoforestillingen ble vist i Lillestrøm i 1902, men byen fikk ikke egen kinobygning før i 1926. Byggingen startet tre år tidligere og ga arbeid til mange menn i en tid med høy arbeidsløshet. Kommunen hadde ikke god råd, så huset ble bygd i en beskjeden *jugendstil.* Det finnes historier om de lange køene foran kinoen, noe som forteller om den viktige funksjonen den hadde i Lillestrøm. Mange voksne og barn hadde ikke nok penger til kinobillett i de vanskelige mellomkrigsårene, men de fikk komme inn likevel. Kinobyggets utvendige fasade sto nærmest uforandret helt fram til 1991, da det ble foretatt store utvidelser på hver side. I 1994 ble huset gjenåpnet som *Lillestrøm kultursenter* med status som regionalt kulturhus.

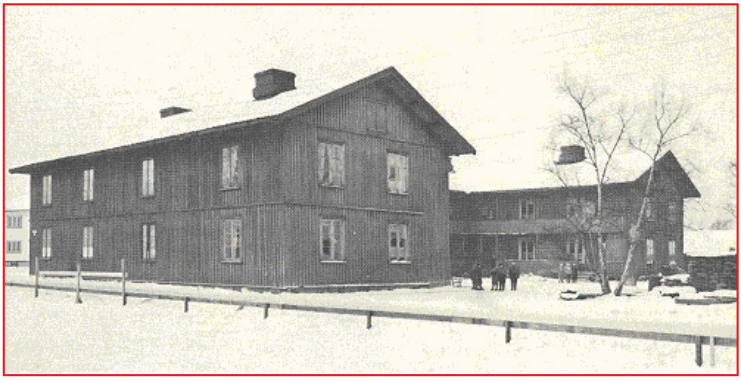

Lillestrøm kinotheater, ukjent årstall. Opphav: S. Gran

Grublespørsmål: Hvorfor ble kinoen så viktig for mange innbyggere?

Stopp 14: Brandvalboligen

Sagbrukene hadde plikt til å skaffe arbeiderne sine et sted å bo. Mest kjent er *Boli'n* i Brandvoldgata. Den ble bygd i 1873 og lå på tomten til dagens Brogata 10. Huset ble revet i 1958. Det var en stor trebygning som var bygd i vinkel, slik at det ble et tun foran den. Trappene gikk utvendig, og de førte opp til en veranda som gikk langs hele huset i hver etasje. Herfra var det dører inn til leilighetene som var på ett rom og kjøkken. I hver leilighet kunne det bo opptil tolv mennesker. En historie fra den gangen: *En familiefar i «Boli'n» sloss så en kveld med å få lagt unga. Da endelig alle hadde sovnet, kom naboen som lette etter en av sønnene sine. «Kanskje han er hos meg», sa den første, «for det var ein som itte ville legga seg i kvæll».*

Brandvalboligen. Kilde: Akershusmuseets fotosamling

Grublespørsmål: Var det bare ille å bo så trangt?

Nå er vandringen over, og vi håper at du har blitt bedre kjent med byen. Fra å være en myr med ca. 50 beboere i området ved Nitelva rundt 1850, fremstår nå Lillestrøm som en moderne by som innbyggerne kan være stolte av.

MiA Museumsfabrikken

DKS DEN KULTURELLE SKOLESEKKEN SKEDSMO KOMMUNE

Print: Kopisenteret rådhuset 04.2017